

Prof. Dr. Nimet Sadettin Yıldırım
Atatürk Üniversitesi Erzurum/Türkiye
Edebiyat fakültesi
Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-6544-7573>
E-mail: sahname79@gmail.com

GENCELİ NİZAMÎ VE MAHZENÜ'L-ESRÂR'I

Romantik mesnevi tarzının kurucusu, bu tarzın en büyük ve en yetenekli sözcüsü, Azerbaycan ve Türk dünyamızın büyük bilge şairi Genceli Nizamî'dir. Aynı zamanda ergin bir sufi ve şeyh de olan Nizamî'nin sözlerinin yeniliği ve gücü yüzyıllar boyunca asla eksilmeden, eskimeden hep artarak, yaygınlaşarak günümüze erişmiştir.

Dahi Azerbaycan şairi, büyük düşünürü, bilge Nizamî insanlığın yetiştirmiş olduğu ender kişiliklerden biridir. Söz dünyasının güneşi, daha yaşadığı çağda eserleri mucize olarak kabul edilen Nizamî, Mahzenü'l-esrâr'ında şiiri doruklarına yüceltirken kendisinden önceki şairlerle karşılaştırıldığında öyle erişilemez bir makama erişmiştir ki; sonradan gelen şairler onun makamına erişebilmeyi akıllarından bile geçirememişler, ancak her zaman onun tarzını sanatını ve engin anlamlı şiirlerini beğenerek taklit etme yolunu seçmişlerdir.

Türk dünyasının en parlak simalarından bilge, sûfi ve dâhi şair Genceli Nizamî, hem lirik şiirde hem de mistik ve kahramanlık şiirlerinde tam anlamıyla üstün bir yetenek, yaşadığı çağdan günümüze dek eserleriyle hep doruklarda yer almış eşsiz bir dehâdır. Şeyh Nizamî, Azerbaycan ve Türk edebiyatlarında, Farsça yazılmış edebiyatta bundan da öte bu sınırları aşarak dünya edebiyatlarında özgün ve müstesna bir yere sahip, özellikle “hamse” türünde en yüce makama erişmiş ulu bir bilge şairdir. Onun beşli mesnevilerindeki şairliğine, söz sanatlarındaki başarılarına, ifade tarzına, sözünün ve ifadelerinin gücüne erişen kimse olmamıştır. Başta Azerbaycan, Anadolu, İran, Hindistan olmak üzere çok geniş coğrafyalarda bu büyük söz ustasının eserleri elden ele dolaşmış, geniş kitlelerce okunmuş ve büyük şairler tarafından örnek alınarak aynı ya da benzeri konularda eserlerine çok sayıda nazireler yazılmıştır.

Nizamî, bütün edebiyat otoritelerinin görüş birliğiyle mesnevi yazar şairlerin öncüsü, romantik aşk, kahramanlık anlatıları ve tasavvuf konulu eser dallarında şairlerin en önde gelenidir. Nizamî'nin kendisinden sonra Farsça yazar şairler ile genel olarak Doğu edebiyat dünyası başta olmak üzere edebiyat ve şiir üzerindeki etkileri son derece derin olmuştur. Özellikle romantik aşk konulu mesnevilerindeki özgün, üstün ve eşsiz özelliklerinden dolayı onu geride bırakacak birisi bir yana, onunla boy ölçüşebilecek hiçbir yetenek görülmemiştir.

Böylesine engin ve eşsiz eserler ortaya koyan Nizamî, Anadolu'da da çok sevilmekte, en önde gelen söz ustalarından biri olarak bilinmektedir. Şairliğinin yanı sıra son derece sakıngan bir zahit olarak da bilinen Nizamî, hurafelerden, asılsız ve uydurma dinsel değerlerden, taassuptan uzak, özgür bir kişilik; bencillikten, gösterişten hoşlanmayan, belagati en üst düzeyde, şiiri her kesim tarafından sevilen bir şairdir.

Nizamî, “Şeyh Nizamî” diye de bilinip kendisi ve çevresinde oluşturduğu erdem ve aşk şehrinde bir derviş gibi son derece sakıngan bir kişilik olarak yaşasa da, şairlik onun hamurunda var olan, yaratılışından getirdiği Tanrı vergisi eşsiz, benzersiz ve üstün bir özelliğidir. Şairlik o çağlarda son derece yaygındır; şiir, geniş çevrelerce ilgi görmekte;

şairlere de alabildiğine büyük ilgi ve içten bir saygı duyulmaktadır. Bu yüzden Nizamî öğrenimini tamamlar tamamlamaz yazmak için kalemi eline aldığı anda ölçülü sözler ve şiirler yazmaya başlayarak kendi şiir yapısının temellerini attı. Bu yetisi her geçen gün geliştirdi, öylesine yüce ve erişilmez makamlara erişti ki, zamanın hükümdarları Nizamî'yi çok değerli bir kişi olarak görüyor, saygınlığına yaraşır saygı ve ilgiyi gösteriyor, bunu da hükümdarlığın bir gereği olarak görüyorlardı.

Onun böylesine ulu bir kişiliği ve usta şairliğini fark edip kendisine saygılarını sunan ilk hükümdar Behram Şah'tır. Nizamî kırk yaşlarına yaklaştığında *Mahzenü'l-Esrâr*'ını 575/1185 yılında onun adına yazmış, o edebiyat dostu hükümdar da kendisine beş bin eşrefi ve çok değerli hediyelerle yüklü bir deve kervanı hediye etmiştir.

Kızıl Arslan ile görüşmeye gitmesi dışında başka bir seyahate çıkmamış, Erzincan hükümdarı Fahreddin Behramşah Mengücek'in daveti üzerine onun sarayına gitmek istemiş, ancak güvenlik sorunu nedeniyle bu seferini gerçekleştirememiştir. Ancak *Mahzenü'l-Esrâr*'ını onun adına tamamlayarak kendisine göndermiştir.

Hem lirik şiirde ve hem de kahramanlık şiirlerinde tam anlamıyla üstad kabul edilen Nizamî, Anadolu'da da çok sevilen, rakipsiz romantik, sûfi ve bilge bir şair, belagat ve fesahat açısından en önde gelen söz ustalarından biridir. Son derece sakıngan bir zahit olarak bilinen Nizamî, hurafelerden, asılsız ve uydurma dinsel değerlerden, taassuptan uzak, özgür bir kişilik; bencillikten, gösterişten hoşlanmayan, belagati en üst düzeyde, şiiri her kesim tarafından sevilen bir şairdir. Farsça şiir yazmış hiçbir şairle karşılaştırılmayacak kadar farklı ve büyük bir bilgedir.

MAHZENÜ'L-ESRÂR

Nizamî'nin beş mesnevisinden ilki *Mahzenü'l-Esrâr*, Sanaî-yi Gaznevî'nin *Hadika*'sı tarzında, daha yenilikçi bir formatta, daha güçlü ve daha şairane bir dilde kaleme alınmış; ince düşünceler, örneklemeler, mecazlar, ustaca betimlemelerle dolu tasavvufi-felsefi bir eserdir.

Mahzenü'l-Esrâr 2.260 beyit olarak 570-572/1174-1176 yıllarında Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kılıç Arslan'a bağlı Erzincan hükümdarı Fahreddin Behram Şah adına kaleme alınmıştır. İbn Bibî'nin aktardığına göre Fahreddin Behramşah, bu değerli hediye karşılığında Nizamî'ye beş bin dinar ve beş deve hediye etmiştir. Şair *Mahzenü'l-Esrâr*'ı yazarken kırk yaşının üzerindedir. Eser Farsça yazılmış mesnevilerin temel metinlerden ve en önemlilerinden biridir. Vaazlar, hikmet dolu sözler yanında öğütlere de yer veren *Mahzenü'l-Esrâr* didaktik ve öğüt içerikli bölümlerden oluşur. Nizamî'nin diğer eserlerinden oldukça farklı ve bütünüyle tasavvuf konulu bir manzumedir.

Yüksek şairlik yetenekleri yanında derin düşünce dünyasının etkisi, ilerlemiş yaşının yönlendirmesi ve diğer etkenler; bilim, hikmet ve tarih gibi alanlarda araştırmalarla uğraşan Nizamî'ye, eski savaş günlerini düşünecek ve onları yeniden canlandırıp dizelerine aktaracak fırsatı vermiyordu. Öte yandan o zamanlar İskender ile neredeyse aynı yoğunlukta ün kazanmış olan ve çoğu kez onunla birlikte anılan Zülkarneyn'in ünü de *Kur'ân-ı Kerîm*'in işareti de gönlü ilahi, kutsal vahyin ya da ilhamın indiği yer olarak belirtilen doğu ile batının bu ünlü kişiliğine saygı duymaya ve ilgi göstermeğe zorlamaktaydı. Nizamî'nin ünlü bir diğer eseri *Mahzenü'l-Esrâr*'ı kaleme almaya başladığı günlerde zühd ile sûfiliğe olan derin ve yoğun ilgisi, *İskendernâme*'yi yazmaya başladığı günlerde de aynı şekilde ve hiç eksilmeden onun dünyasında varlığını sürdürmekteydi.

"Nizamî'nin *İskendernâme*'sinin birinci bölümü *Şerefnâme*'nin son kısımlarındaki İskender, Aristo ve Sokrat ile ilgili hikâyeler tasavvuf şiirinin temelleridir. Aynı şekilde şairin *Mahzenü'l-Esrâr* adlı mesnevisi de, Gazneli Senâ ile başlayan tasavvuftaki vahdet temasını doruklara taşımış bir eser olarak tasavvuf tarihindeki yerini almıştır. Söz konusu eserlerle

birlikte iki ayrı tür şiir artık ayrılma imkânları olamayacak bir şekilde bir tek kulvarda birleşmiş; bir kısmı tasavvufi ve bir diğer kısmı da vaaz ve öğüt türü çok sayıda didaktik ya da öğüt içerikli önemli eserin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.”

Nizamî'nin *Mahzenü'l-Esrâr*'ına yüzlerce nazire yazılmış, ancak bu nazirelerden hiç birisi onun derecesine erişememiştir. Emir Hüsrev-i Dihlevî'nin *Matlau'l-Envâr*'ı, Derviş Eşref-i Merağî'nin *Menhecü'l-Ebrâr*'ı, Haşimî-yi Kirmanî'nin *Mazharü'l-Âsâr*'ı, Orfî-yi Şirazî'nin *Mecmau'l-Ebkâr*'ı, Kâsım-i Esirî'nin *Riyâzu'l-Envâr*'ı, Mollâ Şeydâ'nın *Devlet-i Bîdâr*'ı bunlardan sadece birkaçıdır. Metni alabildiğine zor anlaşılır olmasından dolayı *Mahzenü'l-Esrâr* için birçok büyük şair ve edebiyat otoritesi tarafından açıklamalar ve şerhler de yazılmıştır.

İlk kez kendisinin kullandığı sözcükler, tamlamalar, mazmunlar, terimler ve şiir konuları onun bütün bu alanlarda bir öncü, bir mucit olarak bilinmesini sağlamıştır. Özellikle beşli mesnevileri yazıldığından bu yana bu alanda eser veren bütün şairlere örnek olmuştur. Büyük şairler onun şairliğini, tarzını örnek almış ve onu izlemişler, *Beş Mesnevi*'sini taklit ederek eserlerini yazmışlardır. Bir diğer açıdan bakıldığında bir mesnevîde, *Mahzenü'l-Esrâr*'ında beş ayrı naat yazan ilk şairdir. En önemli özellikleri arasında, hikmet ve felsefe konularını manzum olarak anlatan; kaside türü şiirleri övgü, abartı ve anlamsız yüceltmelerden arındıran ilk şair olması da yer almaktadır.

Nizamî de Firdevsî ve Sa'dî gibi dünya edebiyatlarının büyük söz ustaları kategorisinde özgün yerini almış, o da yeni ve özgün tarzını oluşturmuş büyük bir yetenektir. Destan yazımcılığı Nizamî ile başlamamış olsa da VI/XII. yüzyılın sonuna kadar dramatik şiir tarzını doruklarına eriştiren tek şair yine odur. Nizamî ilk kez kendisinin oluşturduğu, seçerek şiirlerinde kullandığı özgün yeni sözcükler, tamlamalar ve terimler; oldukça beğenilen yeni anlamlar, mazmunlar, hayal gücü, betimlemelerdeki olağanüstü dikkati ve titizliği; doğa, insan ve diğer varlıklarla ilgili betimlemelerindeki üstün başarısı, doğal ve başarılı teşbih, istiare ve söz sanatlarıyla kendisinden sonra hiç kimsenin varamayacağı doruklara erişmiş, benzersiz bir dâhidir.

Yeni anlamlar ve mazmunlar yaratmak amacıyla kurmuş olduğu derin ve aşırı hayallerde, yeni oluşturduğu mazmun ve terkiplerde sözcüklerle ustaca oynaması, okuyucularının söz konusu sözcük, tamlama ve mazmunları anlamada biraz uğraşmasına, düşünmesine neden olmaktadır. Nizamî eserlerinde çağın diğer yazarları ve şairlerinin de yaygın tarzı olarak; bilimsel terimlere, yoğun Arapça kelime ve tamlamalara, felsefi düşüncelere, akımlara, temel bilimlere ait birtakım terimlere de önemli ölçüde yer vermiştir. Bu yüzden de onun eserleri bilimler ansiklopedisi olarak değerlendirilmekte, bazı bölümleri ise açıklama ve şerh olmadan zor anlaşılmaktadır. Ancak eserlerinde kullandığı dil ve derin anlamlı ifadeler, son dereceengin bilgiler ve yer yer anlaşılması zor ifadeler, akıcılığı, inceliği ve bilgeliği sebebiyle okuyucunun gözüne pek de gelmemektedir.

Nizamî'nin işte bu ve diğer yetenekleri, ustalığı ve sanatkârlığı, bütün eserlerinin diğer ünlü şairler tarafından taklit edilmesini ve örnek alınmasını sağladı. Türk dünyasında, İran'da, Hindistan'da ve diğer birçok coğrafyada onun tarzını takip eden ünlü şairler oldu. VII./XIII. yüzyıldan itibaren Nizamî'nin şiirleri taklit edilmeye başlandı, Farsça yazılan edebiyatın bütün alanlarında ve yaygın olduğu coğrafyalarda bu yakından izlenme devam etti. Nizamî'yi taklit ederek onun yarattığı özgün hamse tarzında ilk eser veren şair Emir Hüsrev Dihlevî'dir. Onun ardından Hacû-yi Kirmanî, Abdurrahmân-i Camî, Hâtif, Kasımî, Vahşî, Orfî, Mektebî, Feyzî-yi Feyyazî, Eşref-i Merağî, Azer-i Bîgdilî bazı mesnevîlerinde Nizamî'yi örnek alarak onun tarzında hamse yazmışlardır.

Nizamî'den önce de bu kapsamda kaside yazan, bu konuları işleyen Gazneli Senâî gibi başka şairler olsa da, özellikle *Mahzenü'l-Esrâr*'ındaki felsefe, hikmet ve tasavvuf konulu

düşünce ve ifadelerinde Gazneli Senaî'yi örnek almış olsa da Şiblî-yi Numanî hikmet ve felsefe konulu şiirleri dorukta olduğu için Nizamî'yi bu övgü dolu sözlerle anmıştır. Klasik dönem şairleri, yazarları ve bilgelerinden Nizamî'den söz eden herkes onu en güzel sözlerle övmüştür.¹ Emîr Hüsrev bu konuda şöyle der:

که گنج هنر داشت ز اندازه بیش

نظر چون بر این جام صهبا گماشت
ستد صافی و درد بر ما گذاشت

Genceli sanatkâr, bizden öncelerin şairinin
Dillere yazılara sığmayacak söz hazineleri vardı

Görünce o bilge kırmızı şarapla dolu kadehi
Yudumladı katıksız şarabı da bize tortusu kaldı

Diğer birçok söz ustası da Nizamî'yi benzeri üstün özellikleri ve erdemiyle övmüşlerdir.

Nizamî'nin şiirlerinde dikkat çeken en önemli tema aşktır. İlk eseri *Mahzenü'l-Esrâr*'da aşk kuşu henüz yumurtlama çağındadır. Orada aşk sözü henüz "Ebced" okuma aşamasındadır. Şair şöyle der:

اول کاین عشق پرستی نبود
در عدم آوازه هستی نبود

Önceleri bu aşkataparlık yoktu
Yoklukta varlığın henüz sesi yoktu

Bu aşama tam da sûfîlerin ilk mektebe başladıkları çağ, aşkın hem varlığın başlangıcı hem de sonu olduğu çağdır. Hafızası oldukça güçlüdür ve söz sanatlarındaki dehâsı ve üstün zekâsıyla bu duyguları kendilerinden bilgi ve feyiz aldığı hocalarından daha güzel bir ifadeyle dillendirmiştir. Ancak kuru bir zahit aşamasından kurtulup ergin ve pişkin bir sûfî aşamasına gelinceye, "Aşkın Yedi Şehri"ni gezinceye kadar uzun bir yol vardır önünde. Ona göre aşk; iki insanın buluşma halkası, insan ile doğa arasındaki bağlar değildir. Tam tersine aşk yaratılışın mihrabı, varlık evreninin merkezi ve odak noktasıdır.

فلک جز عشق محرابی ندارد
جهان بی خاک عشق آبی ندارد

غلام عشق شو کاندیشه این است
همه صاحب دلان را پیشه این است

گر از عشق آسمان آزاد بودی
کجا هرگز زمین آباد بودی

چو من بی عشق خود را جان ندیدم
دلی بفروختم جانی خریدم

کمر بستم به عشق این داستان را
صلای عشق در دادم جهان را

Evrenin aşktan başka mihrabı yok
Evrenin aşk toprağı olmadan değeri yok

Aşkın kulu ol, doğru düşünce bu
Bütün gönül adamlarının işi bu

Göklerde aşk olmasaydı
Yerler nereden bayındır olurlardı

Aşksız kendimde can görmedim ya ben
Sattım yüreğimi de aldım bir canı ben

Aşk ile başladım bu hikâyeyi yazmaya
Aşk salasını okudun bütün dünyaya

MAHZENÜ'L-ESRÂR'IN İLK BÖLÜMÜ

بسم الله الرحمن الرحيم
هست کلید در گنج حکیم

فاتحه فکرت و ختم سخن
نام خدايست بر او ختم کن

بیش وجود همه آیندگان
بیش بقای همه پائندگان

سابقه سالار جهان قدم
مرسله پیوند گلوی قلم

پرده گشای فلک پرده‌دار
پردگی پرده شناسان کار

مبدع هر چشمه که جویدیش هست
مخترع هر چه جویدیش هست

لعل طراز کمر آفتاب
حله گر خاک و حلی بند آب

پرورش‌آموز درون پروران
روز برآرنده روزی خوران

مهره کش رشته باریک عقل
روشنی دیده تاریک عقل

داغ نه ناصیه داران پاک
تاج ده تخت نشینان خاک

خام کن پخته تدبیرها
عذر پذیرنده تقصیرها

هر اسندگان
چشمه تدبیر شناسندگان

اول و آخر بوجود و صفات

هست کن و نیست کن کاینات

با جبروتش که دو عالم کمست
اول ما آخر ما یکدمست

کیست درین دیر گه دیر پای
کو لمن الملک زند جز خدای

بود و نبود آنچه بلندست و پست
باشد و این نیز نباشد که هست

پرورش آموختگان ازل
مشکل این کار نکردند حل

کز از لاش علم چه دریاست این
تا ابدش ملک چه صحر است این

اول او اول بی ابتداست
آخر او آخر بی انتهاست

روضه ترکیب ترا حور ازوست
نرگس بینای ترا نور ازوست

کشمکش هر چه در و زندگیست
پیش خداوندی او بندگیست

هر چه جز او هست بقائیش نیست
اوست مقدس که فنائیش نیست

آستین

بر کمر کوه و کلاه زمین

تا کرمش در تنق نور بود
خار زگل نی زشکر دور بود

چون که به جودش کرم آباد شد
بند وجود از عدم آزاد شد

در هوس این دو سه ویرانه ده
کار فلک بود گره در گره

تا ننگشاد این گره وهم سوز
زلف شب ایمن نشد از دست روز

چون گهر عقد فلک دانه کرد
جعد شب از گرد عدم شانه کرد

زین دو سه چنبر که بر افلاک زد
هفت گره بر کمر خاک زد

کرد قبا جبه خورشید و ماه
زین دو کلهوار سپید و سیاه
Esirgeyen bağışlayan Tanrı'nın adı
Bilge Tanrı'nın hazine kapısının anahtarı

Düşüncenin önü o, sözün sonu o
Onunla bitir sen sözü, Tanrı'nın adı o

Bütün varlıkların başı o
Bütün sonsuzların en sonsuzu o

Bu ezeli evrenin kumandanı o
Kalemin boynunu söz gerdanlığıyla bezeyen o

Perdeli göklerin perdesini açan o
Perdeli iş yapanların sırlarını saklayan o

Cömertlik pınarlarını kaynağından kaynatan o
Her var olanı var eden bir tek güç o

Güneş'in kemerini kızıl yakut ile bezeyen o
Toprağı çimenlerle, suyu dalgalarla süsleyen o

Gönül erlerinin gönüllerini hikmetle donatan o
Rızık isteyenlere rızıklarını veren o

Aklın ipek ipiyle gerdanlığına inciler dizen o
Aklın karanlık gözüne ışıltı veren o

Tertemiz alınlara arılık mührünü vuran o
Dünya hükümdarlarının taçlarını veren o

Ergin tedbirlerimizi boşa çıkaran o
Suçluların özürlerini kabul eden o

Kavgalardan korkanları koruyan o
Tedbir bilgilerinin pınarı o

Zatıyla, sıfatlarıyla ezeli olan, sonsuz olan o
Evreni var eden de, yok eden de o

İki evren bir hiç görkemi karşısında onun
Ömrümüz bir nefes bizim ululuğu karşısında onun

Bu sonsuz evren ülkesinde kim olur da
“Mülk kimin?” diye haykırır Tanrı’dan başka

Alçak yüksek, ulu, küçük yok iken vardı o
Var olanlar yok olur, yok olmayan bir tek o

Ezel bilgisini bilen peygamberler de
Çözemediler bu işin sırrını o bilgiler de

Deniz gibi ne enginmiş ilmi onun!
Mülkü ne sonsuz mülk imiş onun!

Varlığının başlangıcı yok onun
Sonsuz bir tek o, sonu yok onun

Ten bağına can veren, huri güzeller veren o
Nergis gözlerine ışıltıyı veren o

Dirilerin bütün çekişmeleri, çabaları
Onun tanrılığı karşısında kulluk işleri

Ondan başka varlıklar sonsuza dek var değil
Kutsal olan o, onun varlığı sonlu değil

Binlerce etek şükranlarını ona sunarlar
Dağların dorukları, gül taçlı topraklar

Gizlenmişken cömertliği ışıltılı dağlarda
Diken gülden kamış şekerden kalmıştı uzaklarda

Cömertliğiyle, cömertlik bayındır oldu
Varlığın bağı yokluktan kurtuldu, özgür oldu

Bu iki üç yıkık köy uğruna bak ki
Feleğin işleri düğüm düğüm idi

Bu akılları yakan düğümleri açmadıkça
Gecenin kara zülüfleri kurtulamaz gündüzün elinden

Saçınca tek tek feleğin yıldız incilerini
Yokluk tozundan arındırdı tarağıyla gecenin kâküllerini

Göklere kurduğu bu iki üç gezegenle
Yedi düğüm vurdu yere yedi iklimle

Ak ve kara ipeklerle yaradan kendi eliyle
Elbiseler biçti Ay’a ve Güneş’e

KAYNAKÇA

- Abdülhüseyn-i Zerrînkûb, *Bâ Kârvân-i Hulle*, Tahran 1372 hş.
- Abdülhüseyn-i Zerrînkûb, *Ez Guzeşte-yi Edebî-yi İrân*, Tahran 1375 hş.
- Abdülhüseyn-i Zerrînkûb, *Hikâyet Hemçonân Bakî*, Tahran 1380 hş.
- Celal Halîkî-yi Mutlak, “Nizâmî-yi Gencevî”, *Dânişnâme-yi Zebân-i Fârsî/DZEF*, Tahran 1395 hş. VI, 512-518.
- Edward Granville Browne, *Ez Firdevsî Ta Sa’dî* (çev. Fethullâh-i Muctebâyî), Tahran 1373 hş.
- Emir Hüsrev-i Dihlevî, *Âyine-yi Sikenderî*, Bölüm: 2.
- Hermann Ethé, *Târîh-i Edebiyyât-i Fârsî* (çev. Rızâzâde-yi Şafak), Tahran 2536 şş.
- Muhammed Alî Terbiyet, *Dânişmendân-i Âzerbâyçân* (yay. Ğulâmrızâ Tabâtabâi-yi Mecd), Tahran 1377 hş.
- Muhammed Alî Terbiyet, *Dânişmendân-i Âzerbâyçân* (yay. Ğulâmrızâ Tabâtabâi-yi Mecd), Tahran 1377 hş.
- Muhammed Emin Resulzade, *Azerbaycan Şairi Nizamî*, Bakı 2011. Safâ, *Târîh-i Edebiyyât*, II, 701-702.
- Nizâmî-yi Gencevî, *Hüsrev ve Şirin*, Bölüm 12: “Sohen-i Çend Der Işk”.
- Nizamî-yi Gencevî, *Kulliyât-i Hamse-yi Hekîm Nizamî-yi Gencevî*, Tahran 1390 hş.
- Nizâmî-yi Gencevî, *Mahzenü’l-esrâr*, Bölüm 20: “Der Âferiniş-i Âdem”.
- Said-i Nefisî, *Dîvân-i Kasâid ve Ğezeliyyât-i Nizamî-yi Gencevî*, Tahran 1363 hş.
- Şiblî-yi Numanî, *Şi’ru’l-‘Acem/Târîh-i Şi’r ve Edebiyyât-i İrân*, Tahran 1335 hş. I-V.
- Zebîhullâh-i Safâ, *Târîh-i Edebiyyât Der İrân*, Tahran 1371 hş. I-V.
- Zeynulâbidîn Mu’temen, *Tahavvul-i Şi’r-i Fârsî*, Tahran 1371 hş.

¹ Safâ, *Târîh-i Edebiyyât*, II, 801.

¹ Yusifli, Xelil, *Mahzenü’l-esrâr*, s. 5.

¹ Numanî, *Şi’ru’l-‘Acem*, II, 228.

¹ Nefisî, *Dîvân-i Kasâid ve Ğezeliyyât-i Nizamî-yi Gencevî*, s. 10; Resulzade, *Azerbaycan Şairi Nizamî*, s. 83.

¹ Browne, *Ez Senâi Tâ Sa’dî*, s. 94-95.

¹ Terbiyet, *Dânişmendân-i Âzerbâyçân*, s. 546; Browne, *Ez Senâi Tâ Sa’dî*, s. 95; Hermann Ethé, *Târîh-i Edebiyyât-i Fârsî*, s. 72; Safâ, *Târîh-i Edebiyyât*, II, 701-702.

¹ Zerrînkûb, *Hikâyet Hemçonân Bakî*, s. 188.

¹ Ethé, *Târîh-i Edebiyyât-i Fârsî*, s. 154.

¹ Muhammed Ali Terbiyet, *Dânişmendân-i Âzerbâyçân*, s. 546-47.

¹ Safâ, *Târîh-i Edebiyyât*, II, 807-808.

¹ Safâ, *Târîh-i Edebiyyât*, II, 808.

¹ Safâ, *Târîh-i Edebiyyât*, II, 808-809; Resulzade, *Azerbaycan Şairi Nizamî*, s. 107.

¹ Safâ, *Târîh-i Edebiyyât*, II, 809.

¹ Emir Hüsrev-i Dihlevî, *Âyine-yi Sikenderî*, Bölüm: 2.

¹ Nizâmî-yi Gencevî, *Mahzenü’l-esrâr*, Bölüm 20: “Der Âferiniş-i Âdem”.

¹ Mutlak, “Nizâmî-yi Gencevî”, *DZEF*, VI, 512.

¹ Nizâmî-yi Gencevî, *Hüsrev ve Şirin*, Bölüm 12: “Sohen-i Çend Der Işk”.